

Az ifjú állampolgárok és jogi védettségük

KISIDA ERZSÉBET

Az ENSZ Közgyűlése 1948-ban kihirdette az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. Ezzel elindította a jogi és erkölcsi erővel bíró emberi jogok jogszabályainak a megalkotási folyamatát. Az Alapokmányban az Egyesült Nemzetek népei hitet tettek az alapvető emberi jogok, az ember személyes méltósága és értéke mellett, valamint kinyilvánították azt az elhatározásukat, hogy elősegítik a szociális haladást és nagyobb szabadság mellett jobb életfeltételeket valósítanak meg. A tagállamok kötelezték magukat arra, hogy az ENSZ-szel együttműködve biztosítják az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartását.

Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának megalkotásánál a résztvevő államok:

- az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságának, valamint
- egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak az elismerését vették alapul.

Felismerték, hogy ezek a jogok az emberi lény veleszületett méltóságából erednek.

Szükségesnek találták, hogy olyan feltételeket hozzanak létre, amely körülmények között mindenki megkülönböztetés nélkül gyakorolhatja gazdasági, szociális, kulturális jogait, valamint a polgári és politikai jogokat.

Hangsúlyozták a részes államoknak azon kötelezettségét, hogy az emberi jogok és szabadságjogok tiszteletben tartásának előmozdítására intézkedéseket fogantossanak.

Figyelembe vették, hogy a közösség tagjának, az állampolgárnak kötelezettségei vannak annak a közösségnek a többi tagjával, az állampolgárral szemben, amelybe tartozik.

Az alapelveken túl az egyezségokmány tételesen is meghatározza az államok kötelezettségeit. Többek között kimondja:

– különleges intézkedéseket kell tenni minden gyermek és fiatalok védelmére, illetve megsegítésére;

– mindenkinek joga van arra, hogy a testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjét élvezze;

– az iskolai nevelésnek a személyiség és az emberi méltóság értékrendszerének a teljes kifejlesztésére, az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok iránti tisztelet megerősítésére kell irányulnia;

– az iskolai nevelésnek minden személyt képessé kell tennie arra, hogy hasznos tagja legyen a társadalomnak.

Az ENSZ másik, jelentős dokumentuma: a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya*. Ennek szerzői elsődlegesen fontosnak találják leszögezni: az ember méltósága, egyenlő és elidegeníthetetlen jogai veleszületett emberi lényéből fakadnak. A félelemtől és nélkülözéstől mentes szabad emberi lények eszméje csak akkor valósulhat meg, ha az állam megteremti ehhez a feltételrendszert.

A nemzetközi egyezmények szabályai szerint minden állam, amely csatlakozni kíván az adott nemzetközi egyezményhez, aláírja az okmányt. Ezzel az aláírással egyben kötelezettséget is vállal magára, hogy az abban lefektetett követelményeket önmagára – az államára – nézve kötelezőnek ismeri el.

A részes államok arra is kötelezettséget vállalnak, hogy az okmányban szereplő jogok teljes gyakorlásának érvényesítésére megteszik a szükséges intézkedéseket. Az is a kö-

telezettségek közé tartozik, hogy a részes államok a foganatosított intézkedésekről jelentést terjesztenek elő az ENSZ Főtitkárához.

A két nemzetközi okmányt Magyarország is aláírta, így a hazai jogrendszerbe is be kellett építeni a normarendszert.

Az alaptörvényünk, az Alkotmány, az 1949. évi XX. törvény (67.§ /1/ bek.) kimondja: minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.

Ez a legszélesebbkörű és legátfogóbb meghatározás az Egyesült Nemzeteknek az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában megfogalmazott felhívással megegyező alapszabályozás. Az Alkotmány jellegéből fakadóan csak az alapelveket rögzíti, a részletes szabályozást a speciális törvényekre bízta.

Az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata hangsúlyozza, hogy a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz ad jogot. Az emberségért, az emberi sorsokért felelősséget érző és felelősséget vállaló politikusok, államférfiak nem elégedtek meg ezzel a tömör megfogalmazással. Sokat tettek azért, hogy a jószándékot valóságra váltsák. Kidolgozták és nemzetközi okmányba foglalták az e felelősség körébe tartozó normákat, valamint meghatározták a szükséges intézkedéseket.

Az ENSZ New Yorkban, 1989. november 20-án nyilvánosságra hozta a *Gyermek Jogairól szóló Egyezményt*, melyhez hazánk is csatlakozott az Egyezményhez, az Országgyűlés az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdette azt.

Az Egyezmény alapelvei között rögzíti: aláírói elhatározták, hogy előmozdítják a társadalmi haladást és azt a törekvést juttatják érvényre, hogy az emberek – közöttük hangsúlyozottan a gyermekek – nagyobb szabadságban éljenek, értve alatta elsődlegesen a személyi szabadságot és a személyiség méltóságát. A dokumentum kidolgozóinak törekvése, hogy jobb életfeltételeket teremtsenek a gyermek- és fiatalkorúak számára, mindenfajta megkülönböztetés, így nemcsak a gyermek, hanem a szüleinek politikai vagy más véleményére, valamint társadalmi származására, vagyoni helyzetére való tekintet nélkül.

A család valamennyi tagjának meg kell kapnia azt a védelmet és támogatást, amelyre szüksége van ahhoz, hogy feladatát maradéktalanul teljesítse. A gyermek személyiségének harmonikus kibontakoztatásához szükséges, hogy családi környezetben, szeretetteljes és megértő légkörben nőjön fel. A gyermeket teljes mértékben fel kell készíteni az önálló életvezetésre és a társadalomban való helytállásra.

A gyermeknek nyújtandó különleges védelem szükségessége és indokoltsága megalapozott. Ehhez meg kell adni a támogatást. A gyermeknek – figyelemmel a fizikai és szellemi érettségének hiányára – különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen: megfelelő jogi védelemre születése előtt és születése után egyaránt.

Minden országban vannak különösen nehéz körülmények között élő gyermekek. Szükséges, hogy ezeknek a gyermekeknek kiemelt figyelmet szenteljenek.

Az Egyezmény elismeri, hogy a gyermek védelmében és harmonikus fejlődésében minden egyes nép hagyományai és kulturális értékei jelentős szerepet játszanak.

Az Egyezmény részletesen szabályozza mindazokat a jogokat, amelyek megilletik a gyermeket. Fontosnak tartja kiemelni, hogy a törvényhozó szervek, a közigazgatási hatóságok, a szociális védelem köz- és magánintézményei, valamint a bíróságok a gyermeket érintő minden döntésükben elsődlegesen a gyermek érdekét vegyék figyelembe.

A részes államok meghoznak minden olyan törvényhozási, közigazgatási és egyéb intézkedést, amelyek az elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek. Kötelezik magukat arra, hogy – a szülők jogait és kötelezettségeit figyelembe véve – biztosítják a jóléthez szükséges védelmet és gondoskodást. Ennek a célnak az elérése érdekében meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket. A részes államok gondoskodnak arról is, hogy a gyermekkel foglalkozó és neki védelmet biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfeleljen a hatóságok által megállapított szabályoknak.

A nemzetközi egyezmények jellegéből fakadó sajátosság az is, hogy a gyermek jogairól szóló New York-i Egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítésének vizsgálatára megalakították a Gyermek Jogainak Bizottságát.

Az Egyezményben részes államok kötelezték magukat arra is, hogy – az ENSZ Főtitkárának közvetítésével – az Egyezményben elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedésekről és az elért eredményekről ötévenként jelentést terjesztenek a Bizottság elé.

Az *Európa Tanács* elemezte a nemzetközi egyezményekben előírt követelményekből adódó feladatokat. Arra a következtetésre jutott, hogy az európai társadalmak előtt álló új kihívások az *állampolgári nevelést* helyezik előtérbe.

Az iskolával szemben az oktatás sokoldalúságából fakadó és a neveléssel összefüggő speciális elvárás érvényesül. A demokratikus élet elveinek elsajátítását, valamint ezekre az elvekre épülő szemléleti és magatartásformák kialakítását. Nem lehet a véletlenre bízni.

Az állampolgári nevelés két együttes követelménynek kell hogy megfeleljen:

- egyrészt a társadalmi ismeretek megszerzésének,
- másrészt a gyermekek aktív magatartásra való felkészítésének, a jogok gyakorlásának, illetve az ezért való felelősség vállalásának.

Az állampolgári nevelés végső célját az Európa Tanács abban határozza meg, hogy a gyermek a jogait felelősen gyakorló állampolgárrá váljék.

A jogszabályokat megalkotni, a jogokat gyakorolni és védelmezni kell. Ezek a funkciók a demokratikus társadalom követelményét testesítik meg. Az állampolgárok az intézményrendszeren keresztül direkt vagy indirekt formában vesznek részt a hatalom gyakorlásában. Az Európa Tanács szakmai szervezete az elemzésekből levonta azt a következtetést, hogy a demokrácia elégtelen működése döntően a demokratikus viták hiányára vezethető vissza. Az állampolgárok – az Európa Tanács elemzése szerint – egyre inkább úgy érzik, hogy a politikusok kirekesztik őket a döntéshozatali folyamatokból. A demokrácia elégtelen működése döntően a demokratikus viták hiányára vezethető vissza. Ez pedig azt a benyomást kelti, hogy a hatalom öncélúvá válik. Az állampolgári lét feltételezi a közéleti vitákban, a döntéshozatalban, valamint a döntések végrehajtásában való részvételt. Éppen ezért van jelentősége a jogi normák iskolai oktatásának.

Az állampolgári nevelés – a többi tantárgyaktól eltérően – azzal az igénnyel lép fel, hogy egy olyan jelentős területre gyakoroljon befolyást, mint

- a társadalmi értékek és
- az egyén egész életét meghatározó magatartásformák.

A nemzetközi szakemberek az oktatás módszertanát illetően eltérő álláspontot képviselnek. Abban egyetértenek, hogy az oktatási intézményekben helyt kell kapnia az állampolgári nevelésnek. Európa különböző országai pedagógusainak egy része azt vallja, hogy az állampolgári nevelésnek az oktatás egész rendszerét át kell hatnia, sőt nem lehet azt az iskolai élet egészétől különválasztani. Az oktatók másik része amellett voksol, hogy meghatározott időszak alatt, meghatározott tárgykörben, tehát tantárgyként oktasák ezt a speciális tananyagot.

Az állampolgári nevelés tartalmát a demokratikus alapelvek, az Alkotmányban biztosított jogok és kötelezettségek adják – állapítja meg az Európa Tanács értékelő jelentése. A kiindulási pont az alapvető *jogi ismeretek* tanítása, az államok jogrendszerének ismerete.

A törvények forrása és jogos tulajdonosa az ember. Az ember hozza létre azokat a maga számára. Ebből ered az a garancia, hogy mindenki tiszteletben tartja a jogszabályokat, a másik ember jogi helyzetét.

A jogi ismeretek elsajátítását az etikai és morális értékrend ismertetésével lehet megalapozni. Szükséges a tanulóknál tudatosítani: ugyanolyan és ugyanannyi joguk van, mint a másik embernek, mint minden embernek. Hogy jogsérelem senkit se érjen, jogait mindenki a többi emberre tekintettel gyakorolhatja.

A jogi ismeretek elsajátítása:

- elősegíti az adott helyzet megítélését, közvetve a normák elfogadását, ezen keresztül a fiatalok társadalmi beilleszkedését. A hangsúlyt nem a parancsok megtanítására, hanem a jogilag védett értékek elfogadására kell helyezni. Így a jogszabályok ismerete megkönnyíti az értékek, a normák, a szabályok befogadását, az azokkal való azonosulást, s végső soron a szabályok tiszteletére ösztönöz;

- lehetőséget teremt a jogok és kötelezettségek közötti összefüggések felismerésére;

– az adott probléma elemzéséhez, megoldásához a megszerzett jogi ismeretek felhasználása segítséget nyújt. Ezek az ismeretek az agresszivitás fékmentartásának eszközei is lehetnek, és segíthetnek az önbíráskodás iránti készletés leküzdésében. Hiszen ha a tanuló tudja, milyen jogi eszközök igénybevételére van lehetősége, nem feltétlen fog ragaszkodni a rosszabbik megoldáshoz, esetleg a brutalitáshoz.

Az elemzés az állampolgári ismeretek, a jogi ismeretek oktatásának fontosságát és jelentőségét hangsúlyozza. A feladat fontosságára utal az a tény is, hogy a fenti értékelést – az Európa Tanács felkérésére – a párizsi Országos Oktatáskutató Intézet készítette.

Nem vitatható, a 21. század embere, a mai iskoláskorú gyermek nem lehet majd teljes értékű ember, ha a szemléletmódját, a világ meglátásának mikéntjét nem helyezi széles látómezőre. Ki kell szélesítenie a horizontját ahhoz, hogy a felszín mögött az összefüggéseket meglássa és értékelje. Ennek eredményességét biztosítja az oktatás.

Az ifjúság azonban akkor képes érvényesíteni a jogait, ha tudja, milyen jogok illetik meg.

A ma ifjúsága olyan időszakban és közegben lesz felnőttkorú, amikor és amelyben a közéleti viszonyok megkívánják az alapvető állampolgári ismeretek elsajátítását, alapvető jogi normák ismeretét. A jogi ismeretek oktatásának jelentőségét nemcsak az adja, hogy az az iskolai oktatás idején elsajátítandó gyakorlatias megoldásokat tartalmaz, hanem a szemléletmód kialakítása, a korrekt megoldások választására való „ráhangolódás” önmagában értéket jelent, s a későbbi évek során is hasznos és esetenként eredményes útítárs.

Az államhatalmi, államigazgatási szervek működését az állampolgárok akkor értik meg, ha valamilyen igazgatási alapismeretekkel rendelkeznek. Ezen túlmenően, szükséges megismerniük az alapvető jogokat és kötelezettségeket. A tanulóknak, a majdani állampolgároknak hasznos ismereteket kell szerezniük azokról a jogokról és kötelezettségekről, amelyek meghatározzák vagy befolyásolják az életviszonyaikat és tevékenységi köreiket. Az elsajátított ismeretek segítik majd elő, hogy felnőttként – a felelősségteljes ügyeikben – helyes döntést hozzanak. Az ember a jog alanya kell legyen, nem pedig a tárgya.

A jogok és a kötelezettségek egységet alkotnak. Ugyanabban a jogi helyzetben: ami az egyik ember számára jogot a másik részére kötelezettséget jelent. Például a Gyermek jogairól szóló egyezmény 24. cikke szerint a részes államok elismerik a gyermeknek a lehető legjobb egészségi állapothoz való jogát, valamint hogy orvosi ellátásban és gyógyító nevelésben részesülhessen. A 3. cikk 2. pontja értelmében a részes államok biztosítják a jóléthez szükséges védelmet és gondoskodást. A 3. pont értelmében a részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és az ő védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén. A gyermeket megillető jogok és kötelezettségek azzal válnak az adott állam jogrendszerének részévé, hogy „beültetik” azokat a hazai jogszabályok rendjébe. A honi törvények alkotásánál figyelemmel kísérik a nemzetközi egyezményt abból a szempontból, hogy milyen megvalósítási kötelezettség hárul rájuk. Ezeket a törvényekben kötelező normaként írják elő. Így a hazai jogszabályok tartalmazzák az állampolgárokra vonatkozó jogszabályokat és kötelezettségeket is.

Az oktatás-nevelés együttes, egymást kiegészítő tevékenység. Ebből fakadóan az oktatási intézmények is egységes feladatként kell, hogy kezeljék a kettőt.

A közoktatási törvény (1993. évi LXXIX. tv.) – sok egyéb rendelkezése között – kimondja: a tanuló joga, hogy képességeinek, érdeklődésének, adottságának megfelelő nevelésben és oktatásban részesüljön (10. §. /3/ bek.).

Szintén a gyermek jogaként határozza meg a törvény azt a követelményt, hogy a tanítás során a tájékoztatás nyújtása és az ismeretek közzlése tárgyilagosan és többoldalú módon történjék.

A tanuló joga, hogy válasszon a választható tantárgyak, foglalkozások közül.

A közoktatási törvény rendelkezéseiben írt követelménynek komplex programként kell megjelennie a nevelési-oktatási rendszer egységében, szerkezetének egészében.

Amikor a gyermek jogairól beszélünk, kettős megközelítést értünk alattuk. Egyrészt az általános, mindenkire vonatkozó törvényi szabályozást jelentik, másrészt azokat a spe-

ciális szabályokat, amelyek ezeken felül jelentenek nagyobb védettséget, többlet biztosítókat a gyermekek számára.

Ezek a speciális törvényi rendelkezések a fent hivatkozott közoktatási törvény rendelkezésein túlmenően megtalálhatók a többi jogágban is, a törvénykönyvekben, a törvényekben. Így kifejezetten a gyermekek jogi helyzetét szabályozza a Polgári Törvénykönyv, a Büntető Törvénykönyv, a Családjogi Törvény, a Munkatörvénykönyv és egyéb jogszabályok. Tehát a jogi szabályozás adott, de ahhoz, hogy a fiatalok élni tudjanak jogaikkal, meg kell ismerniük azokat. Ez pedig az oktatás körébe tartozó feladat.

Az iskolások higiénés kultúrájáért

Tudatosodott-e már valaha bennünk, milyen jó, hogy egészségesek vagyunk? Talán még soha nem jutott eszünkbe, természetesnek vesszük, hiszen nem hiányzik semmi testi lelki jólétünkhöz.

A WHO meghatározása szerint "az egészség nem csupán a betegség, a tünetek hiányát, hanem a testi lelki, szociális jólétet, a szociális biztonságot jelenti". Csak akkor tudatosodik az egészség fontossága, ha megbetegszünk.

Napjainkban egyre több szó esik a megelőzésről, hiszen sokkal könnyebb megelőzni a bajt, mint gyógyítani.

A leghatékonyabb, legideálisabb mintaadó a család. Az első tapasztalatok a családból származnak, jó esetben a szülők példája és tanítása az, ami elindítja a gyerekeket azon az úton, hogy az egészségmegőrző magatartás életformájává váljon. Ugyanakkor az iskolának kiemelkedő szerepe van a kulturális technikák közvetítésében, az iskola a személyiségfejlődés "műhelye" is és a kortárs csoportok kialakulásának fontos színhelye.

A megelőzés egyik eleme a megfelelő higiénia, a higiénés kultúráltság. A Mölnlycke Kft. (korábbi nevén Sancell) 1986-ban történt piacra lépése óta elkötelezte magát a magyarországi higiénés kultúra szintjének emelése iránt, küldetést vállalt az egészségnevelés, az egészségügyi felvilágosítás területén. Libresse és Libero termékei mindenütt ismertek az országban.

Az 1988-ban kiadott Első menstruáció című könyvvel országos felvilágosító programot indítottunk közvetlenül a tizenhárom éves lányoknak. 1990-től az iskolákon keresztül, iskolaorvosok, védőnők, pedagógusok közreműködésével országos iskolai programmá vált tevékenységünk, mely a 6. osztályos lányoknak szólt. A szakmai visszacsatolások eredményeként a 1993/94-es tanévben jelentős előrelépés történt. Az általános iskolásoknak elkészült a Lány és fiú című könyv, mely egyaránt szól a lányok, illetve fiúk pubertáskori fejlődéséről és problémáikról.

A középiskolás lányoknak (gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző) a Nő című felvilágosító kiadványt készítettük. Ebben a könyvben a tizenöt éves korosztályhoz szólunk az ő szintjükön. A szóban forgóval olyan komplex felvilágosító anyagot ajánlunk, amely mentális és higiénés területen magában foglalja az érintett korosztállyal kapcsolatos tudnivalókat. Kiadványunkban szólunk a szexualitásról, a fogamzásgátlásról, a nemi úton terjedő betegségek tüneteiről és azok megelőzéséről.

Az országos program kapcsán tapasztaltuk, hogy az iskolák higiénés képe – mind az általános, mind a középiskolákban – rossz. Ezért úgy gondoltuk, hogy a Mölnlycke lehetőségeinek megfelelően megpróbál segíteni ezen a helyzeten. Olyan komplex higiéniai programot dolgoztunk ki, mely ezen a rossz higiénés állapoton változtatna.

A Mölnlycke jól ismeri az iskolák nagyon nehéz gazdasági helyzetét, ezért a TORK higiéniai rendszert (folyékony szappan adagolók, kéztörölő- és toalettpapír tartók) speciális kedvezményrel ajánljuk az iskoláknak.